ગાયત્રી

પ્રકાશક

શ્રી શક્તિ સેવા સમાજ,

કોકડીઆની પોળ—અમદાવાદ.

સ્વર્ગસ્થ ગંગાસ્વરૂપ વિષ્ણુલક્ષ્મી તે સ્વર્ગસ્થ વૈકુંઠભાઇ
નારણભાઈ વૈદ્યના વિધવા

ॐ

॥ નમશ્ચંડિકાયૈ ॥

પ્રથમ વર્ષ. પ્રથમ પુષ્પ.

શ્રી શક્તિ સેવા સમાજ.

સાયણ ભાષ્ય અને શંકર ભાષ્ય સહિત.

ગાયત્રી.

ગાયત્રી શિર અને સસવ્યાહૃતિ સહીત.

ભાષાંતર કર્તા:

રા. રા. રત્નશંકર ભવાનીશંકર વકીલ

મુ. અમદાવાદ.

પ્રકાશક:

રમણુલાલ ગાંડાભાઈ પાઠક, બી. એ.

જયંતીલાલ માણેકલાલ મહેતા,

નટવરલાલ ચુનીલાલ પાઠક,

મંત્રીઓ, શ્રી. શ. સે. સમાજ.

આવૃત્તિ પહેલી] [પ્રત ૨૦૦૦

મુલ્ય ૦-૪-૦

અમદાવાદ
ધી ગુજરાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. સોમાલાલ મંગળદાસે
છાપ્યું. ઠે. પાંચકુવા, રીચીરોડ.

સન ૧૯૨૫. સંવત ૧૯૮૧.

ૐ

॥ નમશ્ચંડિકાર્યે ॥

બે બોલ.

બાલ્યાવસ્થામાં ક્રીડા કરતી પોષાતી શ્રી શક્તિ સેવા સમાજના પ્રથમ વર્ષના પ્રથમ પુષ્પ તરીકે આદ્યશક્તિ વેદમાતા "ગાયત્રી" નું લઘુ પુસ્તક અમારા સભ્યોના કર કમળમાં મુકતાં અતિહર્ષ થાય છે. ભગવાન આદ્ય શંકરાચાર્યના ભાષ્ય તથા સાયણ ભાષ્ય અને સપ્ત વ્યાહૃતિ સહિત આ લઘુ પુસ્તક મૂળ બંગાળી ભાષામાં તૈયાર કરી શ્રી પ્રસન્ન નારાયણ ચૌધરીએ જનસમાજ પર જે ઉપકાર કર્યો છે તેને માટે તેમનો જે આભાર માનીએ તે ઓછો છે.

તે સાક્ષરરત્નના સ્વહસ્તે લખાયેલી ભૂમિકા હોવા છતાં હમણાં શરૂ થએલી સંસ્થાના મંત્રી તરીકેની ફરજ અદા કરતાં મારી ઉછળતી ઉર્મીઓના બે બોલ લખીશ તો અસ્થાને તો તો નહિજ લાગે અસ્તુ.

પ્રત્યેક મહાવિદ્યાઓ તથા વેદશાસ્ત્ર સર્વના સારરૂપ ગાયત્રી-મંત્ર બ્રહ્મવિદ્યા છે, વર્ણાશ્રમ ધર્મ પ્રમાણે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી ને વૈશ્યને જ્યારે ઉપનયન સંસ્કાર એટલે ગાયત્રીનો ઉપદેશ થાય છે ત્યારે તે દ્વીજ કહેવાય છે. દ્વીજ કહેતાં બીજીવાર જન્મ થયો મનાય છે. જે મહાન્ ચૈતન્ય સ્વરૂપીણી દીવ્ય વિદ્યાના શ્રવણ માત્રથી મનુષ્યના જન્મ સંસ્કાર પલટાઇ જતાં બીજો જ જન્મ મનાય છે તો તે મહામંત્રના જપ તથા તેની ઉપાસનાનું ફળ શું ના કરી શકે તેનો વિચાર વાંચક હું આપનેજ સોંપીશ.

આપણા સનાતન ધર્મમાં ઘણા મતમતાંતરો છે તેમાં કેટલાક પંથમાં તો દેવીની ઉપાસના શક્તિ યજન કે ભજન નર્કગામી લેખાય છે તેમજ શક્તિના ઉપાસક પ્રત્યે ઘણી વક્ર દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે છે પરંતુ એક સાધારણ વિચાર કરીએ તો ગાયત્રી માતા જે આદ્યશક્તિ છે અને દરેક દ્વીજને મતમતાંતર હોવા છતાં પણ ગાયત્રીનોજ ઉપદેશ થાય છે તો સત્ય રીતે જોતાં દ્વીજ માત્ર શક્તિના ઉપાસક એટલે શાક્ત માનવામાં કોઇ પણ પ્રકારની ભુલ નથી. અસ્તુ

मुक्ता विद्रुम हेम नील धवलच्छायैर्मुखैस्त्रीक्षणैः
युक्ता मिन्दु निबद्ध रत्न मुकुटां तत्वात्म वर्णात्मिकाम्
गायत्री वरदाभयांकुश कशा शुभ्रं कपालं गुणं
शंखं चक्र मथारविन्द युगलं हस्तै र्वहन्तीं भजे ॥ १ ॥

ગાયત્રીનું ધ્યાન કરતાં આપણને તત્વ અને વર્ણના યોગથી ઉત્પન્ન થતી શક્તિનું પ્રકટીકરણ થાય છે. હવે તે શક્તિ કઇ અને તે શક્તિનો પાંચ ભૌતિક જગત અથવા પંચતત્વ પ્રધાન પંચાયતન દેવતાઓ સાથે કેવો સંબંધ છે અને પંચમહાભૂત અને તેના વિશિષ્ટ ગુણો પંચસ્થાન અને તદ્દગત શક્તિમત્તા અને તત્પ્રધાન શક્તિ આ સર્વેનું પરસ્પર એકીકરણ કેવી રીતે થાય છે તે જોઇશું.

तत्वात्म वर्णात्मिकाम्.

તત્વ એટલે પંચતત્વ પૃથ્વી, જળ, તેજ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ આ પંચભુત તથા ભૌતિક શરીર તથા પંચાયતન દેવતાઓનું કેવી રીતે એકીકરણ થાય છે તે જોઇએ.

પાદથી જાનુ સુધી—પૃથ્વીતત્વ=શિવ.
જાનુથી નાભિ સુધી—જલતત્વ=વિષ્ણુ.
નાભિથી હૃદય સુધી—અગ્નિતત્વ=સૂર્ય.
હૃદયથી ભ્રકુટીસુધી—વાયુતત્વ=દેવી આદિશક્તિ
ભ્રકુટીથી બ્રહ્મરંન્ધ્ર પર્યંત—આકાશતત્વ=ગણેશ.

આ પ્રમાણે પંચાયતન દેવતાઓને મહાભૂતોનો સંબંધ છે.

*વર્ણસમુદાય—એટલે અકારથી માંડી ક્ષકાર સુધી જેટલા વર્ણો છે તે દરેક વર્ણો ઉપર દેવતા છે અર્થાત્ તે દેવતાએજ વર્ણગત્ શક્તિ અને તત્વપ્રધાન દેવતાઓ એ શક્તિમાન્ આ પ્રમાણે શક્તિ અને શક્તિમાનૂનો અભેદ ઘટે છે અને આ અભેદથી ઉદ્‌ભવતી ચૈતન્યરૂપ નિર્ગુણ આદિ શક્તિ, સંકલ્પબળ-આત્મનિશ્ચય

---

*અહીં વર્ણ એટલે ગાયત્રીના ચોવીસ અક્ષરો સમજવા અને તે પ્રત્યેક વર્ણ ઉપર ચોવીસ દેવતાઓ નીચે આપેલા છે તે પ્રકારે દેવતાગત્ શક્તિઓને સૂચવે છે.

અગ્નિ (तत्) વાયુ (स) સૂર્ય (वि) વિદ્યુત (तु) યમ (र्व) વરુણ (रे) બૃહસ્પતિ (ण) પર્જન્ય (यम्) ઇંદ્ર (भ) ગંધર્વ (र्गो) પૂષા (दे) મિત્રા વરુણં (व) ત્વષ્ટા (स्य) વસૂ (धी) મરૂત્ (म) સોમ (हि) આંગીરસ (धि) વિશ્વદેવા (यः) અશ્વિનિકુમાર (यो) પ્રજાપતિ (नः) સર્વદેવતા (प्र) રૂદ્ર (चो) બ્રહ્મ (द) વિષ્ણુ (यात्)

ઉપરોક્ત ચોવીસ વર્ણમાં રહેલ, ઉપરોક્ત દેવતાઓની શક્તિઓના સમૂહથી પેદા થતી જે ચૈતન્ય શક્તિ ૐકાર રૂપી ણી વેદમાતા ગાયત્રી આદ્યશક્તિ ઉપાસકના હૃદયમાં સત્ ચિત અને આનંદ રૂપનો આર્વિભાવ કરે છે.

વિગેરે પર્યાયોથી જાણવામાં આવતી મહાશક્તિ કે જેનું સગુણ સ્વરૂપ વર્ણન કરતાં સ્વરૂપ-દિવ્યાકૃતિ અથવા મૂર્તિરૂપે દેખાતા જેને આભાસ અથવા ચિત્શક્તિનું રૂપ આપવામાં આવ્યું છે તે હવે અક્ષરાત્મક યોજનાથી સ્વરૂપાઘ્યવસાવ નીચે પ્રમાણે શ્લોક સંમત થાય છે.

મુક્તા, વિદ્રુમ, હેમ, નીલ, ધવલ.	સદંશ પાંચમુખો પૃથ્વી, જલ તેજ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ આ પાંચ મહાભૂતોના તથા પંચાયતન દેવતાઓના રંગ ભૌતિક પદાર્થથી ઘટીત થાય છે.

વળી સૂર્ય અગ્નિ ચંદ્ર આ ત્રણ જેને નેત્રો છે અર્થાત સૂર્ય અગ્નિ ચંદ્ર આ ત્રણેનો પ્રકાશ અને રજ તમ સત્વ આ ત્રણ ગુણની સદૃશ જેનો પ્રબંધ છે. વળી અર્ધચંદ્રાકારથી સંપુટિત અર્થાત ચંદ્રકલાથી જેનો રત્નરૂપ મુકુટ બંધાએલો છે, અહી અર્ધચંદ્રાકારથી તથા ત્રણ ગુણ એજ ત્રણ તેજ અને તેજ ત્રણ વર્ણ (अ-उ म) આ સર્વના ઐક્યથી ॐકાર સ્વરૂપીણી મહામાયા આદી શક્તિનું સુચન થાય છે બીજું પંચાયતન દેવતાના આયુધમાંથી પ્રત્યેકના બે આયુધો લઇએ તો તે દશે આયુધો સાથે ઉપરોક્ત ધ્યાન પ્રમાણે ગાયત્રી માતાના આયુધોનું ઐક્ય રહેલું છે અર્થાત પંચમહાભૂત, પંચાયતન દેવતાઓ અને પંચ તત્વોને સર્વેનું એકજ સારભૂત સ્વરૂપ રૂપે ગાયત્રી છે કે જે વેદમાતા કહેવાય છે

ઉપરોક્ત દેવતાઓના તત્વોના ઐક્યથી આપણે જોઇ શકીશું કે આ વિશ્વની શક્તિ સ્વરૂપ ગાયત્રી છે. તેના જપ તથા ઉપાસનાનું શું ફળ છે, તે માટે વિશેષ લખવુ અયોગ્ય છે કારણ કે

ભારત સંતાનમાં કોઇ અભાગ્યેજ એવો મનુષ્ય હશે કે જે ગાયત્રી ઉપાસનાના તેજથી અજ્ઞાન હશે અસ્તુ.

આ સમાજ ગઇ કાર્તકી પુર્ણીમા ઉપર ઉભો થયો હતો અને અત્યાર સુધી સમાજના સભ્યો વધારવાનુ કાર્ય ચાલુ હતું. અત્યાર સુધી સમાજમાં સારી સંખ્યામાં સભ્યો થયા છે અને તેમાં ઘણા વિદ્વાન અને સંભાવિત ગૃહસ્થોનો સમાજને આશ્રય મળ્યો છે એટલે હવે સમાજના ઉદ્દેશોને અમલમાં મુકવાને કાર્યવાહક મંડળે આરંભ કર્યો છે અને તેના પ્રારંભમાંજ અમારો વિચાર અમારા સભાસદોના કરકમળમાં શ્રીશક્તિ મહિમ્ન તથા દેવી અપરાધ ક્ષમાપન સ્તોત્ર સરળ ગુજરાતી ભાષામાં ટીકા સાથે મુકવાનો હતો. પુસ્તક તૈયાર થઇ ગયુ હતું પરંતુ પ્રેસમાં આપવા લાયક સારા અક્ષરોથી લખવાનુજ કાર્ય બાકી હતું તેટલામાં રા. રા. ભાઇ રત્નેશ્વરે અત્યંત ઉત્સાહથી ગાયત્રીનો અનુવાદ કરી સમાજને ભેટ તરીકે આપ્યો. શ્રીપરાંબાનીજ ઇચ્છા એજ હશે કે આદિશક્તિ બ્રહ્મ વિદ્યા ગાયત્રી જે સર્વના કારણ રૂપ છે તેજ અમારા સભ્યોને પ્રથમ પુષ્પ તરીકે અર્પણ કરવું. રા. રા. ભાઇ રત્નેશ્વરની સેવા અને શ્રમ માટે સમાજ તેમનું અતિ આભારી છે.

ગાયત્રીનું પુસ્તક અમારા સભ્યોના કરકમળમાં આવશે ત્યાં સુધીમાં આશા રાખીએ છે કે શક્તિ મહિમ્ન પણ છપાઇને તૈયાર થઈ જશે અને તે પણ શ્રાવણ માસના પ્રારંભમાં દરેક સભ્યોને મળી જશે.

અહીં અમે સહર્ષ જણાવીએ છીએ કે આ પુસ્તક છપાવ- વાનું તમામ ખર્ચ વૈકુંઠભાઈ નારણભાઈનાં પુત્રી લીલાવતી

બેને પોતાનાં પૂજ્ય માતુશ્રી સ્વર્ગસ્થ વિષ્ણુ લક્ષ્મીના સ્મરણાર્થે આપીને અમને ઉપકૃત કર્યા છે. તે માટે સમાજ તરફથી અમો લીલાવતી બેનનો અતિ ઉપકાર માનીએ છીએ.

લીલાવતી બેનનાં માતુશ્રીની ધર્મનિષ્ઠા અને ધર્મ પરાયણતા ગુજરાતને અજાણ નથી તેમણે "શ્રીશંકરાચાર્યનાં અષ્ટાદશ રત્નો"નું મનનીય પુસ્તક છપાવવામાં ઘણી સંગીન આર્થિક સહાય આપી હતી. એમને દૈવયોગે નાની ઉમરમાં વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું. એમને આવું મહાકષ્ટ પડયું ત્યારનું એમણે સંસાર મૃગજળવત ગણીને પ્રભુમાં ચિત્ત જોડયું હતું. એમનો સ્વભાવ ઘણો મળતાવડો હતો. એ બાઈ ખરેખરાં પતિપરાયણ હતાં અને પતિના સ્મરણાર્થે આ સાધ્વી બાઇએ ટુંક વખતમાં લગભગ પચીસ હજાર રૂપીઆ ધર્માદામાં વાપર્યા હતા. ગરીબોને શી રીતે સુખ થાય તેના સતત વિચારમાં અને ધર્મદાન કરવામાં તેમ ધાર્મિક કથા વાર્તાઓ સાંભળામાંજ તેમણે પોતાનું દુઃખિત જીવનવ્યતિત કર્યું હતું. એ પવિત્ર સાધ્વી બાઇનો અમોએ ફોટો પણ આમાં આપ્યો છે. આવાં ગુણવાન માતુશ્રીની ગુણવાન પુત્રી બેન લીલાવતી પોતાની માતાને પગલેજ ચાલ્યાં આવે છે. પોતાની માતૃશ્રીના અમર આત્માને સંતોષવા, તેમની સદ્ભાવનાઓને અમર રાખવા, તેમની ધર્મનિષ્ઠાને વધારે વધારે દીપાવવા બેન લીલાવતી સ્તુત્ય કાર્યો કર્યા કરે છે. ઇતિશિવમ્

લી૦ ભવદીય,

જયંતીલાલ માણેકલાલ મહેતા.

મંત્રી

શ્રી શા. સે. સમાજ.

ॐ तत् सत्

ભૂમિકા.

આર્યશાસ્ત્રનો એક એવો સિદ્ધાંત છે કે અશુચિભાવ પામેલી વ્યક્તિને કોઇ વૈદિક કાર્ય કરવાનો અધિકાર નથી.

મૂર્ખ મરણ પર્યંત અશૌચ અર્થાત અશુચિભાવને પામેલો હોય છે એવું કુર્મ પુરાણનાં નીચે લખેલા શ્લોકથી જણાય છે.

क्रियाहीनस्य मूर्खस्य
महा रोगिन एव च ।
यथेष्टा चरण स्याद्
मरणान्त मशौचकम् ॥

સ્માર્ત રઘુનંદન ભટ્ટાચાર્ય આ શ્લોકમાંના "મૂર્ખ" શબ્દનો અર્થ "ગાયત્રી-રહિત" એવો કરે છે. રૂદ્રધર આ શબ્દનો અર્થ "સાર્થ ગાયત્રી-રહિત" એમ કરે છે. એમના મત પ્રમાણે ગાયત્રી જાણવા છતાંયે જે ગાયત્રી જાણનારને તેના અર્થનું જ્ઞાન ન હોય તો તે તેના દેહાવસાન પર્યંત અશૌચ કહેવાય છે; અર્થાત એનો અશુચિભાવ દૂર થતો નથી.

કેવળ શબ્દ માત્રના જ્ઞાનથી મૂર્ખત્વ દૂર કરી શકાતું નથી. શ્રુતિ પણ કહે છે કે " स्थाणु रयं भारवाहः किला भद-

धीत्य वेदं न विजानातियोऽर्थम् योऽर्थस इत् सकलं भद्र-मश्नुते नाकमेति ज्ञान विधूत पापाः*

અર્થાત્ જેણે વેદાધ્યયન કરીને તેનો અર્થ વિશેષ રૂપે ન જાણ્યો તે ખરેખર ડાળીઓ વિનાના-સુક્કા વૃક્ષના થડીઆ જેવો છે, તે માત્ર દેહભારને વહન કરનારોજ છે. જેણે વેદાધ્યયન કરી તેનો અર્થ જાણ્યો છે તેનું સર્વ પ્રકારે ભદ્ર થાય છે અને આ અર્થ જ્ઞાન દ્વારા એના પાપનો ક્ષય થઇને દેહાન્તે એ સ્વર્ગમાં જાય છે. શ્રુતિમાં વેદાર્થજ્ઞાનની આવી પ્રશંસા છે અને વેદાર્થ અજ્ઞાનની આવી નિંદા છે.

ધર્મશાસ્ત્ર પ્રયોજક વ્યાસદેવ વેદમંત્રના અર્થ નહી જાણનાર વ્યક્તિની ભારવાહી પશુ સાથે તુલના કરે છે અને જે બ્રાહ્મણ અર્થ સમજ્યા વિના તેનો પાઠ કરી જાય છે તેવા બ્રાહ્મણના મુખનો ઉપદેશ સાંભળવાનો તેમજ તેનું અર્ચન કરવાનો પણ નિષેધ કરે છે.×

---

* સ્મૃતિનુ નીચે લખેલ વચન પણ એજ શ્રુતિને અવલંબીને રચાયલુ છે એમાં સંદેહ નથી.

स स्थाणु वद् भारवाहः किलान्ते अधीत्य वेदं न विवेद योऽर्थम् ।
योऽर्थ वित् सकलं भद्रमश्नुते नाकमेति ज्ञान निधूत-पापाः ॥

ब्राह्मण-सर्वस्व धृत-बृहद यम वचन.

× यथा पशु भार वाही न तस्य भजते फलम् ।
द्विजस्तथार्था नन भिज्ञो न वेदफल मश्नुते ॥
पाठमात्र रतान् नित्यं द्विजातीश्चार्थ वर्जितान् ।
पशु नि वचताम् प्राज्ञोवाड्ग मात्रेणापिनार्चयेत ॥

ब्राह्मण-सर्वस्व धृत-व्यास वचन.

યોગદર્શન પ્રણેતા મહામુનિ પતંજલિ કહે છે કે "**तज्जपस्तदर्थ भावनम्**" પતંજલિના આ સૂત્રભાષ્ય વિષે મહર્ષિ વેદવ્યાસ કહે છે છે *"પ્રણવ જપ અને પ્રણવના અર્થની ભાવના દ્વારા યોગિના ચિત્તમાં એકાગ્રતા સંપાદન થાય છે" અહીંયાં **तदर्थ भावनम्** એ દ્વારા, જપમાં અર્થની ભાવનાની આવશ્યકતા છે એવું સુચવાયુ છે· અને આ યુક્તિયુક્ત પણ લાગે છે. કારણ કે અર્થજ્ઞાન શૂન્ય જપ દ્વારા ભગવાન પ્રતિ ચિત્તની એકાગ્રતા સંપાદન થઇ શકતી નથી. અને ચિત્તની એકાગ્રતા નહી સધાવાથી જપનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ થતો નથી.

ગાયત્રિ મહામંત્રમાં જે "**धी महि**" શબ્દ છે એમાં પણ એ શબ્દના ઉચ્ચાર ઉપરાંત ચિંતન કરવા જેવું ઘણું છે. ગાયત્રિના અર્થ બોધમાં આ શબ્દ એ ચિંતનને પુષ્ટિ આપે છે. એટલે જે ગાયત્રિ મહામંત્રનો જપ કરે તેણે આ શબ્દનો અર્થ અવશ્ય જાણવો જોઈએ.

ગાયત્રિનો અર્થ હ્રદયંગમ થઇ જાય એજ માત્ર આ પુસ્તકનો ઉદ્દેશ છે

આ પુસ્તકમાં સાયણાચાર્ય અને શ્રીમત્ શંકરાચાર્યનાં ગાયત્રિનાં ભાષ્ય જણાવ્યાં છે. અને તેમાં ગાયત્રિશિર અને પ્રણવ સહિત સવ્યાહૃતિનો સમાવેશ થાય છે તેમ બન્ને ભાષ્યનો મર્માનુવાદ અને તાત્પર્ય પણ આપેલું છે.

---

* प्रणवस्य जपः प्रणवाभिधेयस्य चेश्वरस्य भावना । तदस्य योगिनः प्रणवं जपतः प्रणवार्थं च भावयतश्चित्तमेकाग्रं संपाद्यते.

સાયણાચાર્યે ગાયત્રિ મંત્રની ચાર રીતે વ્યાખ્યા કરી છે. તેમાં જરૂર જણાઇ તેટલા ભાગનો અનુવાદ કરેલો છે. લંબાણ થવાના ભયે સાયણના બાકીના ભાગનો અનુવાદ કર્યો નથી.

અદ્વૈતવાદ પ્રચારક ભગવાન શંકરાચાર્યનું ગાયત્રી–ભાષ્ય જાણ્યા પછી તેમનો મત, અને એ મત જાણવાને જે પારિભાષિક શબ્દોનો ઉપયોગકરવામાં આવ્યો છે તેના અર્થ જાણવા આવશ્યક છે. શંકરભાષ્યમાં ગાયત્રીનો જે શબ્દાર્થ છે તે સંક્ષેપમાં બની શકે તેટલો આપવા પ્રયત્ન કર્યો છે. વિષય કઠણ છે. વળી અમારો આ લેખ વાંચવાથી ગુરૂની જરૂરજ નહિ પડે એવું પણ અમારૂં કહેવું નથી. અદ્વૈતવાદનું વિસ્તૃત વિવરણ કરવું એ આ ભૂમિકાનો ઉદ્દેશ નથી. તેમ અદ્વૈતવાદને માટે આ ક્ષુદ્ર ભૂમિકા ચાલે પણ નહિ. આનાથી ભાષ્ય સમજવાને માટે વાંચનારને જો યત્કિંચિત પણ સરળતા થશે તો અમે અમારો આ શ્રમ સાર્થક માનીશું. અદ્વૈતવાદિઓમાં શિરોમણિ એવા શ્રીમત્ શંકરાચાર્યનો વેદાન્ત મતનો મર્મ બ્રહ્મ એક માત્ર સત્ય અને જગત્ મિથ્યા એવો છે. “જગત મિથ્યા” એનો અર્થ એવો નથી કે જગત્ એક શૂન્ય પદાર્થ છે અથવા આકાશ કુસુમ જેવું મિથ્યા છે. એનો અર્થ એ છે કે આ દેખાતા જગતનું અસ્તિત્વ છે ખરૂં, પણ આપણે જે રીતે એનું અસ્તિત્વ જાણીએ છીએ તે ખરેખર નથી. દેખાતા જગતમાં એક માત્ર બ્રહ્મનું અસ્તિત્વ છે, એનાથી ભિન્ન કોઇ પણ વસ્તુનું વાસ્તવિક અસ્તિત્વ નથી. જગતનું નિમિત્ત કારણ બ્રહ્મ છે તેમ તેનું ઉપાદાન કારણ પણ બ્રહ્મ છે.

બ્રહ્મ જગતનું ઉપાદાન કારણ હોવાથી બ્રહ્મની સત્તાથી અતિરિક્ત એવી જગતની વાસ્તવિક કોઇ સત્તા નથી. કારણ કે ઉપાદાન કારણથી ભિન્ન એવી તેની કોઇ વાસ્તવ સત્તા નથી. એ "**बहिरन्तश्च भूतानाम्**" દ્દષ્ટાંત તરીકેઃ-કુંડલ અંદર અને બહાર બધુંજ સુવર્ણ છે અને સાધારણ દ્દષ્ટિથી સુવર્ણનું બનાવેલું કુંડલ, કંકણ, હાર એ કુંડલ, કંકણ અને હાર એમ ભિન્ન ભિન્ન રૂપે ઓળખાય છે પણ એજ કુંડલ, કંકણ અને હાર ધાતુતત્વવેત્તાની દ્દષ્ટિએ ભિન્ન ભિન્ન જણાતાં નથી. એની દ્દષ્ટિએ એ તમામ એક સુવર્ણ જ છે. સાધારણ મનુષ્યની દ્દષ્ટિએ પાણી, બરફ, કરા, વરાળ એ પ્રકૃતિની જુદી જુદી આકૃતિઓ તરીકે જણાય છે પણ પદાર્થ તત્વવેત્તાની દ્દષ્ટિએ એ બધાંએ રૂપો જલરૂપેજ જણાય છે. વળી દીપકનું કાજળ, કોલસા હીરો એ સાધારણ મનુષ્યની દ્દષ્ટિએ વિભિન્ન દ્રવ્ય તરીકે જણાય છે પણ શાસ્ત્રવેત્તાની આંખે એ તમામ એક અંગાર (Carbon) રૂપેજ જણાય છે. મૃતિકા એ ઘટાદિનું કારણ છે અને ઘટાદિ એ કાર્ય છે. એટલે મૃતિકાની સત્તાથી ભિન્ન એવી કાર્ય ઘટાદિની વાસ્તવ કોઇ સત્તા નથી. વસ્તુતઃ મૃતિકાજ ઘટાદિને નામે ઓળખાય છે. એટલે મૃતિકા જ સત્ય છે અને એમાંથી કલ્પિત ઘટાદિ મિથ્યા છે.[૧] આ વિચિત્ર જગતમાં નામ, એ રૂપનો પ્રભેદ માત્રજ છે. જગતમાં આ રૂપની સત્તા બ્રહ્મની સત્તાથી વાસ્તવ રીતે બીલકુલ ભિન્ન નથી. બ્રહ્મવિષયમાં જીવનુ અનાદિકાળથી અજ્ઞાનવર્તી રહેલું હોવાથી તેમજ જીવ બ્રહ્મના પ્રકૃત સ્વરૂપને ઉપલબ્ધ નહી

---

૧ वाचारंभणंविकारो नाम धेयं मृतिकत्येव सत्यम्-छान्दोग्योपनिषद्

કરી શકતો હોવાથી જગતને એ સત્ય તરીકે માને છે. જો કે આ અજ્ઞાન દૂર થવું મુશ્કેલ છે છતાં દૂર ન થાય એવું નથી. એ અજ્ઞાન દૂર થતાં સર્વત્ર બ્રહ્મની સત્તાનો જ અનુભવ થાય છે.

પૂર્વોક્ત મતના સમર્થનને માટે અદ્વૈતવાદિઓ "રજ્જુ સર્પ" નું દષ્ટાંત આપે છે. જેમકે આપણને રજ્જુમાં સર્પની ભ્રાન્તિ પડી છે. અંધારામાં દોરડીને આપણે સાપ માની લઇએ છીએ અને તેથી આપણને ભય અને ઉદ્વેગ થાય છે. આપણા ભ્રમનું કારણ રજ્જુ વિષયનું આપણું અજ્ઞાન. એજ અજ્ઞાન આપણા ભય અને ઉદ્વેગનું પણ કારણ બને છે. પણ જયાં આપણને ખબર પડે છે કે આપણે જેને સર્પ માનીએ છીએ તે વસ્તુતઃ સર્પ નહી પણ રજ્જુજ છે એટલે જયારે આપણને રજ્જુના પ્રકૃત સ્વરૂપનું ભાન થાય છે ત્યારે પેલું અજ્ઞાન જતું રહે છે અને તેથી પ્રકટેલો ભય અને ઉદ્વેગ પણ આપોઆપ શમી જાય છે. અહીંયાં રજ્જુમાં સર્પનું ભાન થવાનો સસ્કાર એ ભ્રમનો સહકારી ગણાય છતાં ભ્રમનું મુખ્ય કારણ તો રજ્જુ વિષયનું અજ્ઞાનજ છે, અહીંયાં રજ્જુમાં મિથ્યા સર્પની ઉત્પત્તિનો સ્વીકાર કરવો જોઇશે નહીતો સર્પનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થઇ શકશે નહી કારણ કે જો વિષયજ ન હોય તેમ વિષયની સાથે ઇન્દ્રિયનો સંબંધ નહોય તો કોઈપણ વસ્તુ લૌકિક રીતે પ્રત્યક્ષ થઇ શકતી નથી તેથી રજ્જુમાં ભ્રમથી કલ્પાયલો સર્પ મિથ્યા કહેવાતો નથી, એનું એક રીતે અસ્તિત્વ સ્વીકારવું પડે.

હવે જો પ્રકૃત રજ્જુ તત્વનું જ્ઞાન આપણને થઇ જાય તો પેલા મિથ્યા સર્પનું અસ્તિત્વ રહે નહી–મિથ્યા સર્પજ્ઞાન પુરેપુરૂ

દૂર થઇ જાય અને કેવળ રજ્જુ જ્ઞાનજ અવશિષ્ટ રહે. આજ પ્રમાણે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થવાથી રજ્જુ ન્યાય બ્રહ્મમાં સર્પ ન્યાય જગતનું જરાએ અસ્તિત્વ રહેતું નથી, અને ત્યારેજ તત્વજ્ઞાની સર્વત્ર બ્રહ્મના અસ્તિત્વનો અનુભવ કરશે-ત્યારેજ એને **'एक मेवाद्वितियम्' 'सर्वं खल्विदं ब्रह्म' 'नेह नानास्ति किंचन :** નું જ્ઞાન થશે.

બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર ન થયો હોય ત્યાં સુધી અજ્ઞાનથી બ્રહ્મમાં કલ્પાયલા દશ્યમાન જગતની વ્યવહારિક સત્તા છે. જો આ સત્તા ન હોત તો જગત સંબંધી જ્ઞાન થઇ શકત નહી. આવી રીતે જે વસ્તુ જ્ઞાયમાન છે જે જાણી શકાય છે તેને અસ્તિત્વ શૂન્ય (અલીક) કહી શકાય નહી. રજ્જુનુ પ્રકૃત સ્વરૂપ જાણવામાં નથી આવતું ત્યાં સુધી પૂર્વોક્ત સ્થળે રજ્જુમાં મિથ્યા સર્પનો પ્રતિભાસ અર્થાત પ્રતીતિ થાય છે એટલે આ પ્રતીતિ અલિક નહિ (કારણ, જો અલીક હોય તો આમ પ્રત્યક્ષ થઈ શકે નહિ.) તેવીજ રીતે બ્રહ્મમાં કલ્પિત મિથ્યા જગત્ પણ અલીક નથી. એની પણ સત્તા છે.

બ્રહ્મ તત્વજ્ઞાન ન થયું હોય ત્યાં સુધી આપણને જગત સત્ય તરીકે માલમ પડે છે અને એમ સંસારની વ્યવહાર પરંપરા ચાલે છે તેથી જગતની " વ્યવહારિક સત્તા " સ્વીકાય છે. અદ્વૈતવાદિઓના મત પ્રમાણે રજ્જુમાં કલ્પિત સર્પની સત્તા " પ્રાતિભાસિક સત્તા " નામે ઓળખાય છે.[1] એમના મત

---

૧ પ્રાતિ માસિક સતા (જેમ શુક્તિમાં રજતની ઉત્પત્તિ, અથવા સર્પમાં રજ્જુની ઉત્પત્તિ ઇત્યાદિ અર્થાત, તે વિષયમાં ભ્રમાત્મક પ્રતિતી) વ્યવહારિક સત્તા જ્ઞાનદ્વારા વિનષ્ટ થાય છે.

પ્રમાણે આ પ્રાતિભાસિક સત્તા અને વ્યવહારિક સતા એથી ભિન્ન એક ત્રીજી સત્તા છે. તેનું નામ "વાસ્તવ સત્તા."

આ વાસ્તવ સત્તા જો ન હોય તો જગતનો પૂર્વોક્ત પ્રકારનો ભ્રમ રહી શકતો નથી. કારણ સત્ય વસ્તુમાંજ અવસ્તુનો આરોપ થઇ શકે છે. સત્ય વસ્તુ કોઇ ઠેકાણે હોય જ નહિ તો અસત્યનો આરોપ અસંભવે છે. (પૂર્વ દૃષ્ટાન્તમાં વ્યવહારિક સત્ય રજ્જુમાં સર્પનો ભ્રમ તે છે). વ્યવહારિક જગત્ પ્રપંચ જેનાથી આરોપિત થયું છે એવી કોઇ સત્ય વસ્તુ સ્વીકારવી જોઇએ. એ વસ્તુ બ્રહ્મ છે અને વાસ્તવ સત્તા તેનીજ છે.

આ સ્થળે કહેવું જોઇએ કે શૂન્યવાદી બૌદ્ધ સંપ્રદાય વસ્તુની વાસ્તવ સત્તાનો સ્વીકાર કરતો નથી. એમના મત પ્રમાણે દૃશ્યમાન જગતનું ભ્રમજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી એટલા માટે અદ્વૈતવાદિયો તેમનો મત સ્વીકારતા નથી.

સત્યવસ્તુમાં અવસ્તુનો ભ્રમ થવો તેને "અધ્યારોપ" કહે છે. પૂર્વોક્ત દૃષ્ટાન્તમાં સત્ય રજ્જુમાં સર્પનો ભ્રમ તે અધ્યારોપ છે. રજ્જુને રજ્જુ તરીકે ઓળખાયું અને આતો સાપ નથી પણ દોરડીજ છે. એવી ખાતરી થઇને આપણા એ ભ્રમની નિવૃત્તિ થઇ એટલે રજ્જુમાંના મિથ્યા સર્પનો નાશ થયો-મિથ્યા સર્પનું રજ્જુના સ્વરૂપમાં અવસ્થાન થાય છે. આને અધ્યારોપનો (ભ્રમનો) અપવાદ અર્થાત ભ્રમની નિવૃત્તિ કહે છે.

અર્થાત્ બ્રહ્મ તત્વજ્ઞાન ન થયુ હોય તો યે આ ભ્રમ જ્ઞાન દૂર થાય છે પણ બ્રહ્મ તત્વજ્ઞાન ન થયું હોય ત્યાં સુધી વ્યવહારિક સત્તા નાશ પામતી નથી.

જ્યાં સુધી અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી બ્રહ્મમાં જગત્‌નો અધ્યારોપ છે. જો શંકરના દર્શનની ભાષામાં બોલીએ તો આ અધ્યારોપનું "અધિકરણ" બ્રહ્મ. જયારે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થાય ત્યારે બ્રહ્મમાં જણાતો વિપરીત ભાવ–બ્રહ્મમાં આરોપિત જડ જગતનો બ્રહ્મમાંજ નાશ થાય છે. આ સ્થળે બ્રહ્મ એજ "અધિકરણ". પૂર્વોક્ત દ્રષ્ટાન્તમાં રજ્જુને પ્રથમ દૃષ્ટિએ "**अयं सर्पः**" આ સાપ છે એમ બોલતા હતા તેજ રજ્જુને પછીથી "**नायं सर्पः**' આ સાપનથી એમ કહીએ છીએ. એટલે અપવાદ અર્થાત પૂર્વોક્ત અધ્યારોપનો વિપરીત ભાવે નિષેધ એક વસ્તુમાંજ હોય છે, અને આજ અપવાદનું અધિકરણ બ્રહ્મ. શંકરની ભાષામાં કહીએ તો આ અધ્યારોપ અને અપવાદ બન્નેનું સામાનાધિકરણ્ય અર્થાત્ એકાધિકરણત્વ બ્રહ્મમાંજ છે. આમ હોવાથી બ્રહ્મથી ભિન્ન એવી કોઇ પારમાર્થિક (વાસ્તવ) સત્તા નથી. કારણકે સમગ્ર જડ જગતનો બ્રહ્મમાં નિષેધ થઇ ગયો છે "**नेह नानास्ति किंचन**" બ્રહ્મમાં આવા અપવાદનું એકાધિકરણત્વ રૂપ એકત્વ સ્થિર થશે. તેથી સમજાય છે કે ઉપાદાન કારણ સત્ય; કાર્ય મિથ્યા

ભગવાન શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંતની મૂળ વાત એ છે કે બ્રહ્મ અને તેની માયા નામક શક્તિ જગતનું ઉપાદાન કારણ છે. આ વેદવાક્ય દ્વારા પણ સમજાય છે અઘટનાને ઘટના તરીકે જણાવવામાં જે શક્તિ અતિ કુશળ છે તેનું નામ માયા. આ શક્તિ બ્રહ્મમાં હોવાથી તે સર્વ શક્તિમાન છે. આ માયા શક્તિને લીધે દશ્યમાન જગતની મિથ્યા સૃષ્ટિ છે. આથી જીવ આત્મ

સ્વરૂપને નહી જાણી શકતો હોવાથી અસત્યને સત્ય માનીને નાના વિધ કાર્યો કરે છે. આ શક્તિનું કાર્ય અનાદિકાળથી ચાલ્યું આવે છે.

બ્રહ્મ જગતનું નિમિત્ત કારણ હોવા ઉપરાંત ઉપાદાન કારણ છે આ વાત વેદ વચનોથી સમજાય છે.

બ્રહ્મનું કયારેયે કશું રૂપાન્તર થતું નથી. તે હંમેશ એક રૂપજ છે અને રહેશે. એ અવિકાર્ય છે તે પણ વેદદ્વારા સમજાય છે તેથી જગતને બ્રહ્મનુ પરિણામ કહી શકાય નહી. દુધ દહીંમાં પરિણામ પામે છે તેવી રીતે બ્રહ્મ જગતરૂપે પરિણામ પામે છે એમ કહી શકાય નહી. એથીજ ભગવાન શંકરાચાય પરિણામવાદનો સ્વીકાર કરતા નથી. એ વિવર્તવાદનુંજ સમર્થન કરે છે. જે ઉપાદાન કારણમાં ભ્રમથી કલ્પિત છે તેને વિવર્ત કહે છે એનાથી ઉપાદાન કારણની કોઇ રીતે વિકૃતિ થતી નથી.

પૂર્વોક્ત દષ્ટાન્તમાં રજ્જુના સ્વરૂપમાં જરાએ રૂપાન્તર નથી. રજ્જુ તે રજ્જુજ છે એથી ભિન્ન સત્તા કશીજ નથી. પરંતુ દષ્ટા ભ્રમવશ થયેલો હોવાથી એણે દોરડીને સર્પ તરીકે માની લીધી હતી. આ સર્પ રજ્જુનો વિવર્ત. વિવર્તવાદના મત પ્રમાણે ઉપાદાન કારણથી કાર્યની વાસ્તવ પૃથક્ સત્તા નથી. વસ્તુતઃ મૃતિકાજ ઘડો છે. મૃતિકામાંથી ઘડાની કલ્પના થઈ એ ઘડો મૃતિકાનો વિવર્ત માત્ર. છાંદોગ્ય ઉપનિષદ્‌માં કહ્યું છે કે **"वाचा रंभणं विकारो नाम धेयं मृत्तिकेत्येव सत्यम्"** અર્થાત મૃતિકા સત્ય છે તેમાંથી ઘટાદિ નામ રૂપ કલ્પિત થયું.

આજ પ્રમાણે જગતના ઉપાદાન બ્રહ્મથી જગતની વાસ્તવ રીતે પૃથક સત્તા નથી. એટલે જગત બ્રહ્મનું વિવર્ત. બ્રહ્મ એ વિવર્તનું અધિષ્ઠાન–બ્રહ્મરૂપ અધિષ્ઠાનમાં જગત્ વિવર્તિત થયેલું છે જગતની વાસ્તવિક સૃષ્ટિ નથી.[૧]

બ્રહ્મથી, બ્રહ્મના વિવર્ત જડ પ્રપંચની વાસ્તવ પૃથક કોઇ સત્તા નહિ હોવાથી બ્રહ્મ સર્વાત્મક કહેવાય છે. તેથીજ **सर्वं खल्विदं ब्रह्म** એજ શ્રુતિનો તાત્પર્યાર્થ. અદ્વૈત સિદ્ધાંત પ્રમાણે જીવ પણ વાસ્તવિક રીતે બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી. આપણને વ્યવહારમાં જે ભેદ લાગે છે તે માત્ર અજ્ઞાન કલ્પિત છે જીવને બ્રહ્મ સ્વરૂપનું પ્રત્યક્ષપણું થાય છે ત્યારે એને પોતાના પ્રકૃત સ્વરૂપનું પણ ભાન થાય છે તે વખતે એને વ્યવહારિક ભેદનું જ્ઞાન રહેતું નથી.

બ્રહ્મ વિષયનું આ અનાદિ અજ્ઞાન (અવિદ્યા) સકળ અનર્થનું મૂળ છે. કામ, ક્રોધ, લોભ, હિંસા, દ્વેષ, ઘૃણા અને અસૂયા પૂર્ણ સ્વાર્થપર મલિનચિત્ત જીવને સર્વત્ર બ્રહ્મદર્શન થવા દેતું નથી તેમ સર્વમાં આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ તેવો પ્રેમ પણ પ્રકટ થવા દેતું નથી. માટે શાસ્ત્રોક્ત સાધના દ્વારા આ અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ કરવી એ જીવનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. બ્રહ્મ તત્વ સાક્ષાત્કાર શીવાય બીજા કોઈ પણ ઉપાયથી આ અજ્ઞા-

---

૧ અહીંયાં એટલું કહેવું યોગ્ય થશે કે આ વિવર્ત અને જેને અંગ્રેજીમાં Evolution કહે છે તે બે એક નથી. ઘણાએ Evolution શબ્દનો અર્થ વિવર્તન એમ કર્યો છે. આ વિવર્તન અને વેદાન્ત દર્શનમાંનું વિવર્ત એ બે એક નથી.

નની નિવૃત્તિ થઇ શકતી નથી. તેમજ બ્રહ્મના સાક્ષાત્કાર શીવાય જીવની મુક્તિ પણ નથી. જીવ અનાદિ અજ્ઞાનને વશ થઇને અનાદિકાળથી એક અદ્‌ભૂત મહા સ્વપ્નમાં પડી ગયેલો છે. બ્રહ્મ સાક્ષાત્કાર વિના જીવના આ મહા સ્વપ્નની નિવૃત્તિ થવાની નથી તેમ તેને મોક્ષ પણ મળવાનો નથી.

ભગવાન શંકરાચાર્યે ગાયત્રી મહામંત્રમાં અદ્વૈતવાદનું પૂર્ણ સ્વરૂપ જોયું છે. એમના ભાષ્યમાં એ વિવૃત થયેલું જણાશે.

ॐ तत् सत्

મુખબંધ.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩
“ त त्स वि तु र्व रे ण्यं भ र्गो दे व स्य

૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪
धी म हि धि यो यो नः प्रचोदयात् ”

આ ચોવીસ અક્ષરનો મંત્ર વેદમાતા ગાયત્રી નામે ઓળખાય છે, આ મહામંત્ર આર્યલોકનું પરમ સાધન છે.

આ મહામંત્રનું ગાન અર્થાત પાઠવા જપ જે કરે તેનાં પાતક ટળે છે અને તે ત્રાણ પ્રાપ્ત કરે છે.[1]

બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્ પ્રમાણે “ गाय ” અર્થાત્ પ્રાણાદિકનું જે ત્રાણ કરે તે ગાયત્રી. યજુર્મંત્ર શીવાય વૈદિકના તમામ મંત્રોના છંદ છે છંદના અનેક પ્રકાર છે. તેમાં ગાયત્રી નામનો

---

१ गायंतं त्राय से यस्मात् गायत्रीत्व ततः स्मृता ।
(વ્યાસ).

પણ એક છંદ છે. ગાયત્રી મહામંત્રનો છંદ પણ ગાયત્રી છે. એ છંદમાં ૨૪ અક્ષર છે "वरेण्यं" એ શબ્દમાંનો ण्यं "ण" અને "य" નો બનેલો છે તે ण અને य બન્ને અક્ષર જુદા જુદા ગણવાથી ચોવીસ અક્ષર પુરા થઇ રહે છે.

ગાયત્રી કવચમાં પણ એજ પ્રમાણે અક્ષર ગ્રહણ કરેલા છે.*

भूः, भुवः, स्वः, महः, जनः, तपः, सत्यं એ સાતને વ્યાહૃતિ કહે છે. બ્રહ્મા એ જ્ઞાન દેહે આનું વ્યાહરણ (ઉચ્ચારણ) કર્યું તેથી એટલા અક્ષરો વ્યાહૃતિ નામે ઓળખાય છે. આ સાત અક્ષરોમાંના પહેલા ત્રણ અક્ષર भूः, भुवः स्वः એ ગાયત્રીના ઉપલા ચોવીસ અક્ષરના પહેલાં મુકવા અને એ ત્રણ અક્ષરની પહેલાં પ્રણવ મુકવો અને ગાયત્રીના ચોવીસ અક્ષર, પુરા થાય એટલે છેડે પણ પ્રણવ મુકવો.

આવી રીતે ગાયત્રી મહા મંત્રના જપનુ વિધાન કરવાનું છે તે આમ ॐ **भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो योनः प्रचोदयात्** ॐ× " **आपः ज्योतिः रसः अमृतं, ब्रह्म, भूः भुवः स्वः** ॐ " આટલા અક્ષરને ગાયત્રીનું શીર કહે છે. પ્રણવ અને સાત વ્યાહૃત યુક્ત અને શિર સમેતનો ગાયત્રી મંત્ર સર્વ વેદનો સાર છે,એની પ્રાણાયમ દવારા ઉપાસના થાય છે, અર્થાત ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः. ॐ महः ॐ

---

* ण कार उक्त देशोच अधरे यं प्रकल्पयेत એટલે ण्यं માં બે અક્ષરની ગણના કરેલી છે.

× ॐकारं पूर्वमुच्चार्य भू भुवः स्वस्तनन्तरं । गायत्री.

जनः ॐ तपः ॐ सत्यं ॐ तत्स वितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो योन नः प्रचोदयात् ॐ आपो ज्योति रसो मृतं ब्रह्म भू र्भुवः स्व रोम् એ મંત્ર પ્રાણાયામમાં વ્યવહૃત છે.

ૐકાર એટલે પ્રણવના પરબ્રહ્મ ૠષિ પરમાત્મા દેવતાને દૈવી ગાયત્રી છંદ છે. વિશ્વામિત્ર, જમદગ્નિ, ભરદ્વાજ, ગૌતમ, અત્રિ, વસિષ્ઠ, ને કશ્યપ એ સાત, સાત વ્યાહૃતિના ૠષિઓ છે. અગ્નિ, વાયુ, આદિત્ય, બૃહસ્પતિ, વરૂણ, ઇંદ્ર ને વિશ્વદેવા એ સાત, સાત વ્યાહૃતિના દેવો છે. ગાયત્રી, ઉષ્ણિક, અનુષ્ટુપ, બૃહતી, પંકિત, ત્રિષ્ટુપ ને જગતી એ સાત, સાત વ્યાહૃતિના છંદો છે. ગાયત્રી મંત્રના વિશ્વામિત્ર ૠષિ, સવિતા દેવતા, ને ગાયત્રી છંદ છે. ગાયત્રીના શિરના પ્રજાપતિ ૠષિ બ્રહ્મા, અગ્નિ, વાયુ ને આદિત્ય દેવતા ને યજુષ છંદ છે.

સાત વ્યાહૃતિ, મંત્ર અને શિર સમેત ગાયત્રી મંત્રનો નીચે પ્રમાણે શબ્દાર્થ છેઃ-પૃથ્વી, અંતરિક્ષ સ્વર્ગ, મહ, જન, તપ અને સત્ય એ સાતે લોકમાં કીરણો વડે જે સૂર્યનું તેજ પ્રસરી રહ્યું છે તે ઉત્તમ તેજનુ અમે ધ્યાન ધરીએ છીએ. (એ તેજ અમારી બુદ્ધિને (ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષમાં) પ્રેરે છે. વળી એ તેજ જલરૂપ, જયોતિરૂપ, રસરૂપ, અમૃતરૂપ, વ્યાપકરૂપ ઉપજાવનાર, રક્ષણ કરનાર લય કરનાર તથા ૐકાર રૂપ છે.

ગાયત્રી.

"तत् सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो योनः प्रचोदयात् ।

પદ પાઠ:—

तत् सवितुः वरेण्यं भर्गः देवस्य धिमहि धियः यः नः प्र-चोदयात्.

અન્વય:—

यः नः धियः प्रचोदयात् तत् देवस्य सवितुः वरेण्यं भर्गः धीमहि. સ્થુલ અનુવાદ.×

સાયણકૃત ભાષ્યમ્.

પ્રથમ વ્યાખ્યા.

यः सविता देवः नो स्माकम् धियः कर्माणि धर्मादि विषया वा बुद्धिः प्रचोदयात् प्रेरयेत् तत् तस्य (सर्वासु श्रुतिषु प्रसिद्धस्य) देवस्य (द्योतमानस्य) सवितुः सर्वान्तर्यामितया प्रेरकस्य (जगत्स्रष्ठुः) परमेश्वरस्य (आत्मभूतं) वरेण्यं सर्वै रुपास्यतया ज्ञेयतया च संभजनीयं भर्गः अविद्या तत्कार्ययोर्भर्जनात् भर्गः स्वयं ज्योतिः परब्रह्मात्मकं तेजः धिमहि (तत् यो हं सो हं इति) वयं ध्यायेम ॥

× प्रणवस्यान्ते जपे हये व मुद्रा हृता ॥ योगि याज्ञवल्क्य.

(આનો વિસ્તાર પૂર્વક અન્વય તથા અર્થ સાયણ ભાષ્ય અને શંકર ભાષ્યમાં જોઈ લેવો.)

બીજી વ્યાખ્યા.

यद्वा तत् इति भर्गो विशेषणं। सवितु र्देवस्य तत् तादृशं भर्गः धि महि किं तदपेक्षयामाह य इति लिंगव्यत्ययः यत् भर्गो धियः प्रचोदयात् इति तत् ध्यायेमेति समन्वयः ॥

ત્રીજી વ્યાખ્યા.

यद्वा यः सविता सूर्यः धियः कर्माणि प्रचोदयात् प्रेरयति तस्य सवितुः सर्वस्य प्रस वितुर्देवस्य द्योतमातस्य सूर्यस्य तत् सर्वैर्दृमानतया प्रसिद्धः वरेण्यं संभजनीयं भर्गः पापानाम् तापकं तेजो मंडलं धिमहिध्येयतया मनसा धायर्येम ॥

ચોથી વ્યાખ્યા.

यद्वा भर्गः शब्देना मभिधीयतेयः सविता देवोधियः प्रचोदयति तस्य प्रसादात् भर्गोहदि लक्षणं फलं धी महि धारयामः तस्या धारभूता भवेमेत्यर्थः ॥ भर्ग शब्दस्यान्न परत्वे धी शब्दस्य कर्म परत्वे च आथर्वणं वेदाच्छंदांसि सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य कवयोह मास्थः कर्माणि धियस्तदुने प्रब्रविमि प्रचोदय सविताया भिरेतीति ॥

इति सायनाचार्यकृतं भाष्यम्

સાયનાચાર્યના ભાષ્યનો મર્માનુવાદ પ્રથમ પ્રકારની વ્યાખ્યા- જે સવિતા દેવ અમારા કર્મ સમૂહને-અથવા ધર્માદિ વિષયક

બુદ્ધિ સમુહને પ્રેરણા કરે છે તે સકલ વેદમાં પ્રસિદ્ધ, સ્વતઃ પ્રકાશ, દ્યોતમાન સૂર્યનાં, અર્થાત સર્વાન્તરયામી પ્રેરક જગત સ્રષ્ટા પરમેશ્વરના આત્મભૂત-બધાને ઉપાસનીય અને જ્ઞેય, પૂજનીય સ્વયંજ્યોતિ અર્થાત સ્વપ્રકાશ પરબ્રહ્માત્મક તેજનું અમે ધ્યાન ધરીએ છીએ એટલે અમે તે એ અને એ તે અમે; એ ભાવે અમે ચિંતન કરીએ છીએ. જેમ વન્હિ રૂપ તેજ પદાર્થદ્વારા વાવેલુ બીજ પણ વિનષ્ટ થઇ જાય છે તે પ્રમાણે બ્રહ્મને જાણવાથી અવિદ્યા અને તેનાં કાર્ય અનુરાગ, દ્વેષ, અભિમાન ઇત્યાદિ વિનષ્ટ થાય છે. આ બ્રહ્મ સ્વરૂપ તેજ જ્ઞાનીઓની અવિદ્યાને દૂર કરી દે છે. તેથી એ તેજ ભર્ગ નામથી ઓળખાય છે.

બીજા પ્રકારની વ્યાખ્યા:-અથવા **तत्** એ શબ્દ **भर्ग** શબ્દનું વિશેષણ (પ્રથમ પ્રકારની વ્યાખ્યામાં तत् શબ્દ **देव** શબ્દનું વિશેષણ હતું) **सवितुर्देवस्य** (સવિતા દેવતાનુ) **तत्** (તાદશ) **भर्ग** (તેજ) **धीमहि** (અમે ચિતન કરીએ છીએ) તેનું કેવું રૂપ હશે એ આકાંક્ષાથી કરીએ છીએ.

"**भर्गस्**" શબ્દ નપુંસકલિંગ છે એનું વિશેષણ "**यः**" એ રૂપે પુલીંગનો પ્રયોગ ન કરતાં "**यत्**" શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે તે બરોબર છે. લિંગ વ્યન્યય કરીને આવો પ્રયોગ કર્યો છે વૈદિક પ્રયોગમાં આવી રીતે લિંગનો વ્યત્યય કરવામાં કશો દોષ આવતો નથી એટલે **यत् भर्गो धिय: प्रचोदयात् तत् ध्यायेम**, એ રીતે વાકય સમન્વય કરવાનો છે-એનો અર્થ એ છે કે જે તેજ અમારી બુદ્ધિને પ્રેરે છે તે તેજનું અમે ધ્યાન ધરીએ છીએ.

પહેલી અને બીજી વ્યાખ્યામાંના "**सवितृ**" શબ્દનો અર્થ **प्रसवितृ** અર્થાત જગત્ સૃષ્ટા પરમેશ્વર.

ત્રીજા પ્રકારની વ્યાખ્યા- **यः सविता** (જે સૂર્ય દેવ) **धियः** (કર્મ સમુહ) **प्रचोदयात्** (પ્રેરણા કરે છે) **तस्य सवितुः** (એ સમસ્ત પદાર્થોના પ્રસવકાર દ્યોતમાન સૂર્યદેવતા) **तत्** (સર્વ લોકમાં પ્રસિદ્ધ **वरेण्यं** (સર્વ જનને ભજવા યોગ્ય) **भर्ग** (પાપ વિનાશક તેજો મંડલનું) **धिमहि** (ધ્યાન ધરીએ છીએ).

ચોથા પ્રકારની વ્યાખ્યા:—અથર્વ વેદમાં "**भर्गम्**" શબ્દ અન્ન અર્થમાં અને "**धि**" શબ્દ કર્મ અર્થમાં વપરાયલો છે.

(वेदांच्छंदांसि सवितु वरेण्यं भर्गो देवस्य कवयोऽन्नमास्थः कर्माणि धियस्तदुते प्रब्रविमि प्रचोदयन्त सविताया भिरंतीति)

આ પ્રમાણે એનો અર્થ એવો થાય કે જે સવિતા દેવતા અમારાં સકલ કર્મોનો પ્રેરક છે તેના અનુગ્રહવડે અમો અન્નાદિ ધારણ કરી શકીએ છીએ અર્થાત અમને તેનો આધાર છે.

(૧) ત્રીજી અને ચોથી વ્યાખ્યામાં "**सवितृ** શબ્દનો અર્થ "શૂર્યદેવ" છે.

(૨) સાયણાચાર્યની પહેલી, બીજી અને ત્રીજી વ્યાખ્યાના "**धिमहि**" એ ध्यै ધાતુનું પદ છે. તેનો અર્થ ધ્યાન અથવા ચિંતન કરવુ. ચોથી વ્યાખ્યામાંના **धर्महि** "धि" ધાતુનું પદ છે. અને એનો અથ આધાર અથવા ધારણ થાય છે.

॥ अथ शांकरभाष्यम् ॥

अथ सर्वं वेदात्मनः (सर्व शक्तेः) सर्वा व भासक तेजोमयस्य परमात्मनः सर्वात्मकत्वद्योतनार्थं सर्वात्मकत्व प्रतिपादक गायत्री महा मन्त्रस्योपासना प्रकारः प्रकास्यते। तत्र गायत्रीं प्रणवादि-सप्तव्याहृत्युपेतांशिरः समेतां सर्व वेदसार मिति वदन्ति । एवं विशिष्टा गायत्री प्राणायामैरुपास्या । (स प्रणव व्याहृतित्रयो पेता प्रणवान्ता गायत्री जपादि भि रुपास्या) । तत्र शुद्ध गायत्री प्रत्यक् ब्रह्मैक्य बोधिका । धियो यो नः प्रचोदयात् इति नोऽस्माकं धियो बुद्धिः यः प्रचोदयात् । प्रेरयति सर्व बुद्धि संज्ञान्तः करण प्रकाशकः (सर्व साक्षी) प्रत्यगात्मेत्युच्यते । तस्य "प्रचोदयाच्छब्द निर्दिष्टस्यात्मनः स्वरूपभूतं परं ब्रह्म" तत् सवितु रित्यादिपदै र्निर्दिश्यते । तत्र ॐ तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृत इति । तत् शब्देन प्रत्यग् भूतं स्वतः सिद्धं परं ब्रह्मोच्यते । सवितुरिति सृष्टि स्थिति लय लक्षणकस्य सर्व प्रपंचस्य समस्त द्वैत विभ्रमस्या धिष्ठानं लक्ष्यते वरेण्यमिति सर्व वरणीयं निरतिशयानंद रूपं । भर्ग इति अविद्यादि दोष भर्जनात्मक ज्ञानैक विषयत्वम् देवस्येति सर्व

द्योतनात्मकाखंड चिदेक रसम् । सवितुर्देवस्येत्यत्र षष्ठ्यर्थो राहोः शिरोवदौपचारिकः । बुद्ध्यादि सर्व दृश्य साक्षि लक्षणं यन्मे स्वरुपं तत् सर्वाधिष्ठान भूतं परमानंदं निरस्त समस्ता नर्थ रुपं स्व प्रकाश चिदात्मकं ब्रह्मेत्येवं धीमहि ध्यायेम । एवं सति ब्रह्मणा स्व विवर्त जड प्रपंचस्य रज्जु सर्प न्यायेना ध्यारोपापवाद सामानाधिकरण्य रुपमेकत्वं भवति सर्वात्म-कत्वं ॥ सोयमितिन्यायेन सर्व साक्षि प्रत्यगात्मनो ब्रह्मणा सह तादात्म्य रुपं एकत्वं भवतीति सर्वात्मक ब्रह्म बोधकोयं गायत्री मंत्रः संपद्यते ।

सप्तव्याहृतिनामयमर्थः

भू रिति सन्मात्र मुच्यते ॥ भूव इति सर्वं भावयति प्रकाशयतीति व्युत्पत्या चिद्रूप मुच्यते ॥

सुव्रियत इति व्युत्पत्या स्वरिति सुष्ठु सर्वैर्व्रियमानं सुख स्वरुप मुच्यते ॥

मह इति महीयते पूज्यते इति व्युत्पत्या सर्वाति शयित्व मुच्यते ॥ जन इति जनयतीति जनः सकल कारणत्वं उच्यते॥ तप इति सर्व तेजो रुपत्वं ॥ सत्यमिति सर्व बाधा रहितम् ॥

एतदुक्तं भवति—यत् लोके यत् सद्रूपं तत् ॐकार वाच्यं

ब्रह्मैव । आत्मनोऽस्य सच्चिद्रूपस्य भावादिति अथ भूरादयः सर्वे लोकाः ॐकार वाच्य ब्रह्मात्मकां न तदव्य तिरिक्तं किंचिदस्तीनि । व्याहृतयोपि सर्वात्मक ब्रह्म बोधिका गायत्री शिरसोऽप्ययमेवार्थः । आप इति आप्नोतीति व्युत्पत्या व्यापित्वमुच्यते । ज्योतिरिति प्रकाश रुपत्वं । रस इति सर्वातिशयत्वम् । अमृत मिति मरणादि संसार निर्मुक्तत्वं ।

सर्व व्यापि–सर्व प्रकाशक–सर्वोत्कृष्ट–नित्यमुक्तमात्म स्वरुपम् सच्चिदानंदात्मकं यत् ॐकार वाच्यम ब्रह्म तदहमस्मीति गायत्री मंत्रस्यार्थः ।

શાંકરભાષ્યનો મર્માનુવાદ.

સર્વ દેવસ્વરૂપ સર્વ શક્તિમાન, જે તેજ સર્વ પદાર્થોનું પ્રકાશક છે તે તેજ સ્વરૂપ પરમાત્મા જે સર્વાત્મક છે તેના સર્વાત્મપણાના દ્યોતન માટે સર્વાત્મકત્વ પ્રતિપાદક ગાયત્રી મહામંત્રની ઉપાસનાનો પ્રકાર પ્રકાશીત કરીએ છીએ.

રૂષિગણ પ્રણવાદી સપ્તવ્યાહૃતિ યુક્ત શિર સમેત ગાયત્રીને સર્વ વેદનો સાર કહે છે. આવી રીતની વિષિષ્ટ ગાયત્રીની પ્રાણાયામ દ્વારા ઉપાસના થાય છે.

સપ્રણવ અને ત્રણ વ્યાહૃતિયુક્ત પ્રણવાન્ત ગાયત્રી અર્થાત् ॐ भू र्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॐ એ મંત્ર જપાદી દ્વારા ઉપાસ્ય છે. આમાંની શુદ્ધ ગાયત્રી અર્થાત् "तत्सवितु र्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो

નઃ પ્રચોદયાત્ " આ મંત્ર વિશુદ્ધ બ્રહ્મનું પ્રતિપાદન કરે છે, ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત (અર્થાત અમારા બુદ્ધિ સમુહને જે પ્રેરણા કરે છે) આ મંત્રવડે સકલ જીવની બુદ્ધિનામક અંતઃકરણ સમુહના પ્રકાશક સર્વ સાક્ષી પ્રત્યગાત્મા છે અર્થાત પ્રતિ શરીરગત આત્મા છે એમ કથીત કરેલ છે. પ્રચોદયાત્ એ શબ્દ દ્વારા કથન કરેલા આત્માનો તે સ્વ-રૂપભુત પરમબ્રહ્મ "તત્સવિતુઃ" ઇત્યાદિ પદોવડે નિર્દેશ કરાય છે.

ॐ, તત્, સત્ એ બ્રહ્મની ત્રણ પ્રકારની સંજ્ઞા છે. અર્થાત્ એ ત્રણ બ્રહ્મબોધક શબ્દ છે. " તત્ સવિતુઃ " ઇત્યાદિ વાકયમાં જે " તત્ શબ્દ છે તે દ્વારા પ્રત્યગ ભૂત અર્થાત પ્રતિ શરીરે આત્મભૂત સ્વતઃસિદ્ધ પરબ્રહ્મ છે એમ સમજાય છે. "સવિતુ." એ શબ્દ દ્વારા સૃષ્ટિ, સ્થિતિ અને લયનાં લક્ષણવાળું સમસ્ત જગતનું અને સમસ્ત દ્વૈત વિભ્રમનું (ભેદજ્ઞાનનું) અધિષ્ઠાન લક્ષિત થાય છે. "વરેણ્યં" એ શબ્દ દ્વારા બધાને વરણીય (પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય) નિરતિશયાનંદરૂપ એવો અર્થ લક્ષિત થાય છે. "ભર્ગસ" એ શબ્દ દ્વારા અવિદ્યાદિ દોષનું ભર્જનરૂપ અર્થાત એથી અવિદ્યાદિ દોષસમુહને નષ્ટ કરનાર જ્ઞાનનું (તત્વજ્ઞાનનું) સ્વરૂપ લક્ષિત થાય છે. "દેવસ્ય" એ શબ્દ દ્વારા સર્વ પ્રકાશ સ્વરૂપ અખંડ ચિદાનંદ (બ્રહ્મ) લક્ષિત થાય છે. " સવિતુ દેવસ્ય "–આ સ્થળે છઠ્ઠી વિભક્તિનો અર્થ " રાહુનું મસ્તક " એ ન્યાયે ઉપચારિક છે. એટલે જેમ રાહુનું મસ્તક રાહુરૂપ છે તેમ સવિત્તા દેવનું તેજ સવિતાદેવરૂપ છે.

વ્યાખ્યા: બુદ્ધિ આદી સર્વ દશ્યના સાક્ષિરૂપ જે મારૂં સ્વરૂપ છે તે સર્વના અધિષ્ઠાનરૂપ પરમાનંદરૂપ અને જેનાથી સમસ્ત અવિદ્યાદિ અનર્થ નિરસ્ત થયા છે એવા સ્વપ્રકાશ ચૈતન્ય સ્વરૂપ બ્રહ્મનું અમે આ પ્રકારે ધ્યાન કરીએ છીએ.

રજ્જુ સર્પની પેઠે બ્રહ્મમાં રહેલા વિવર્ત જડ પ્રપંચનું બ્રહ્મની સાથે અપવાદ સામાનાધિકરણ્ય રૂપ એકપણું અને "એ તે છે" એ ન્યાયે સર્વ સાક્ષી પ્રત્યગાત્માનું બ્રહ્મ સાથે તાદાત્મ્યક રૂપ એકત્વ થાય છે. આ પ્રમાણે સર્વરૂપ બ્રહ્મનો બોધક આ ગાયત્રી મંત્ર છે.

તાત્પર્ય: ભગવાન શંકરાચાર્યના મત પ્રમાણે સમસ્ત જડ જગત બ્રહ્મનું વિવર્ત છે અર્થાત રજ્જુમાં ભ્રમ કલ્પિત સર્પ ન્યાયે બ્રહ્મમાં જગત અજ્ઞાન કલ્પિત છે. બ્રહ્મ શીવાય અન્ય કોઇ વાસ્તવ સત્તા નથી. બ્રહ્મજ સર્વાત્મક છે અને એ પ્રતિ શરીર ગત આત્મા છે, આ સિદ્ધાંત ગાયત્રી મંત્ર દ્વારા સમજાય છે.

અમારા દરેકના શરીરમાં જે ભિન્ન ભિન્ન અંતઃકરણ છે તેનું બીજું નામ બુદ્ધિ છે. ગાયત્રી મંત્રમાં જે **ધી** શબ્દ છે એનો અર્થ આ બુદ્ધિ નામક અંતઃકરણ. આ બુદ્ધિજ વિવિધ કાર્યો કરે છે. અંતઃકરણ જડ પદાર્થ છે. ચેતનની પ્રેરણાથી ભિન્ન, જડ અંતઃકરણનું કર્તૃત્વ નથી. પ્રતિ શરીરગત જીવાત્માજ એનો પ્રેરક છે. જીવાત્માની સાથે ચેતનનો વિલક્ષણ સંબંધ હોવાથી અમારા બધાનાં અંતઃકરણ જોકે જડ પદાર્થ છે છતાં કર્તૃત્વ લાભ કરે છે અને પ્રત્યગાત્મા બુદ્ધિરૂપ ઉપાધિ વિશિષ્ટ બનીને અમારી બુદ્ધિને પ્રકાશ અને પ્રેરણા કરે છે.

ગાયત્રી મંત્રમાં "**ધીયો યોનઃ પ્રચોદયાત્** (તે અમારી બુદ્ધિ સમુહને પ્રેરે છે) એ અંશ દ્વારા સમસ્ત જીવની બુદ્ધિના અર્થાત અંતઃકરણના પ્રેરક પ્રત્યગાત્મા અર્થાત પ્રતિ શરીર ગત જીવાત્મા છે એમ સમજાય છે.

"**તત્**, **સવીતા**, **વરેણ્યં**, **ભર્ગ**, **દેવ**, આ શબ્દો બ્રહ્મ બોધક છે. જે જીવાત્મા અમારી બુદ્ધિ વૃત્તિ સમુહને પ્રેરે છે તેજ **તત્**, તેજ **સવીતા**, તેજ **વરેણ્યં** તેજ **ભર્ગ** તેજ **દેવ**.

સવીતુઃ અને **દેવસ્ય** એ બન્ને ષષ્ઠયાન્ત પદ છે અને એમને **ભર્ગ** શબ્દની સાથે સંબંધ છે. ષષ્ઠી વિભક્તિ ભેદ બતાવે છે તેમજ અભેદમાં પણ એનો પ્રયોગ થાય છે, જેમકે "**રાહોઃ શિરઃ**" રાહુનું મસ્તક કોઈ ભિન્ન કે પૃથક્ પદાર્થ નથી. દૈત્યનું મસ્તકજ રાહુ નામે ઓળખાય છે તોપણ '**રાહોઃ શિરઃ**" એમ વપરાય છે. અહીં રાહુથી રાહુનું મસ્તક અભિન્ન છે એમ વિવિક્ષિત છે તેમ ગાયત્રી મંત્રમાં "**સવિતા**" અને **દેવ** પર બ્રહ્મથી અભિન્ન છે એમ વિવક્ષિત થાય છે.

ઉપલા બધા અર્થ અને સંબંધ ધ્યાનમાં લેતાં નીચે પ્રમાણે ગાયત્રી મંત્રનો અર્થ થાય છે.

" અમારી બુદ્ધિ સમુહના એ પ્રેરક-અર્થાત બુદ્ધિથી માંડીને સમસ્ત દૃશ્ય (જ્ઞેય) પદાર્થના સાક્ષી-દૃષ્ટા-અમારા એ સ્વરૂપ (આત્મા)-સકળ જગતનું અધિષ્ઠાન પરમાનંદ સ્વરૂપ-શુદ્ધ સ્વ પ્રકાશક ચૈતન્યરૂપ બ્રહ્મનું અમે ધ્યાન ધરીએ છીએ. આ પ્રમાણે જીવ અને બ્રહ્મનું અભેદ રૂપે ધ્યાન યાને ઉપાસના કરવી એ

ગાયત્રી મંત્રનો ઉદ્દેશ છે. આ ઉપાસના દ્વારા જીવ અને બ્રહ્મનો ભેદ મટીને તેમના અભેદનું જ્ઞાન થાય છે, અને આ અભેદ જ્ઞાન દ્વારા જીવ સર્વ દુ:ખમાંથી મુક્તિ મેળવે છે, અને બ્રહ્મ ભાવની પ્રાપ્તિ કરે છે. ગાયત્રી મંત્રનો આ મૂળ ઉદ્દેશ છે.

"तत् सवितु र्वरेण्यं" એમાંના સવિતૃ શબ્દદ્વારા પરબ્રહ્મને જગતનું ઉપાદાન કારણ કહેવાય, જગત એ બ્રહ્મનું વિવર્ત, અને રજ્જુ સર્પ ન્યાય બ્રહ્મ એ જગતનું અધ્યારોપનું અપવાદનું. સામાનાધિ કરણ્ય રૂપ એકત્વ છે એમ પ્રતિપાદન થાય છે અને "धियो यो नः प्रचोदयात्" એ દ્વારા સર્વ સાક્ષિ પ્રતિ શરીરગત જીવાત્માનું અભેદરૂપ એકત્વ પ્રતિપાદિત થાય છે.

જીવાત્મા અને પરમાત્મામાં વિશેષણગત કલ્પિત ભેદ છે. વસ્તુતઃ કશો ભેદ નથી. પંડિતો દૃષ્ટાંત આપે છે જેમકે અમે એકવાર દેવદત્તને કાશીમાં જોયો હતો ત્યારબાદ આજ એને કલકત્તામાં જોયો એટલે 'આ તેજ દેવદત્ત છે' એમ કરીને અમે એને ઓળખ્યો. "આ" શબ્દથી આ વખતનું અને આ સ્થળનું વિશેષણ જ્ઞાન થયું. અને "તેજ" શબ્દનું તે વખતનું અને તે સ્થળનું વિશેષણ જ્ઞાન થયુ પરંતુ બન્ને સ્થળે એકજ દેવદત્ત હતો એમ આપણને વિશેષ જ્ઞાન થાય છે. આ પ્રમાણે વિશેષણ સ્થળ ભેદ અને કાળ ભેદ હોવા છતાં તે દેવદત્તમાં અને આ દેવદત્તમાં ભેદ નથી એમ આપણે જાણીએ છીએ. આ વિશેષણ ભેદને લીધે દેવદત્તનો સ્વરૂપ ગત ભેદ કશો નથી તેથી દેવદત્તમાં વાસ્તવ ભેદ પણ નથી. આ દેવદત્ત તે તેજ દેવદત્ત છે.

એજ પ્રમાણે "धियो यो न प्रचोदयात्" દ્વારા નિર્દિષ્ટ પ્રત્યગાત્મા અને "तत्त् सवितु र्वरेण्यं भर्गो देवस्य" એ દ્વારા નિર્દિષ્ટ બ્રહ્મનો વિશેષણ ગતભેદ છે છતાં સ્વરૂપગત ભેદ નથી. આવા આવા વિશેષણ ભેદને જો આપણે છોડી દઈએ તો સર્વ સાક્ષિ પ્રત્યગાત્મા અને બ્રહ્મ એની સાથે તાદશ્ય (અભેદ) રૂપ થઈ જવાય. તેથી આ ગાયત્રી મંત્ર સર્વાત્મક બ્રહ્મબોધક છે.

સપ્ત વ્યાહૃતિના અર્થ.

પ્રથમ વ્યાહૃતિ—भूः એનો અર્થ "સન્માત્ર" અર્થાત બ્રહ્મ કેવળ સત્ય છે.

દ્વિતીય વ્યાહૃતિઃ—भुवः. सर्वं भावयति સર્વને પ્રકાશ કરે છે. આ દ્વારા બ્રહ્મ ચૈતન્ય સ્વરૂપ સમજાય છે. સ્વતઃ પ્રકાશ ચૈતન્ય, સર્વનો પ્રકાશક.

તૃતીય વ્યાહૃતિઃ—स्वः સર્વને પ્રિય લાગે, આનંદ આપે તે. બ્રહ્મ આનંદ સ્વરૂપ છે.

भूः भुवः स्वः આ ત્રણ વ્યાહૃતિનો અર્થ સત્ ચિત અને આનંદ એટલે બ્રહ્મ "સચ્ચિદાનંદ" છે.

ચતુર્થ વ્યાહૃતિઃ—महः महीयते, पूज्यते અર્થાત સર્વના પૂજ્ય, સર્વથી અધિક, બ્રહ્મ સર્વથી મોટા.

પંચમ વ્યાહૃતિઃ—जनः जनयति સૃજન કરે છે એટલા માટે બ્રહ્મ (जनः) સર્વનું કારણ.

છઠ્ઠી વ્યાહૃતિઃ तपः સર્વ તેજ રૂપ.

સાતમી વ્યાહૃતિઃ—**સત્યં**: સર્વ બાધા રહિત અર્થાત સવ દુઃખ રહીત.

ઉપરોક્ત સાત વ્યાહુતીની પહેલાં "ૐ" મુકાય છે જેમ કે ૐ ભૂ ૐ ભુવ: ૐ સ્વ: ઇત્યાદિ. આગળ કહી ગયા છીએ કે ૐ શબ્દનો અર્થ બ્રહ્મ છે.

જગતમાં જે સત્ સ્વરૂપ છે તે ૐકાર વાચ્ય બ્રહ્મ છે. આ બ્રહ્મ સ્વરૂપ આત્માજ સત્ સ્વરૂપ અને ચિત્ સ્વરૂપ છે.

ગાયત્રી શિરના અર્થ.

" आपो ज्योति रसो मृतं ब्रह्म भूः भूवः स्वरोम् "

आपः = વ્યાપ્ત છે.
ज्योतिः= પ્રકાશ રૂપત્વ.
रसः = સર્વાતિશયત્વ (સર્વોત્કૃષ્ટતા).
अमृतं = મરણ આદિ સંસાર ધર્મથી નિમુક્તત્વ.

ઉપર જણાવેલ ગાયત્રી શિર દ્વારા સર્વ વ્યાપી, સર્વ પ્રકાશક, સર્વોત્કૃષ્ટ, નિત્યમુક્ત, આત્મ સ્વરૂપ, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ એ ૐકાર વાચ્ય બ્રહ્મ તેનું અમે ધ્યાન ધરીએ છીએ.

શુભમસ્તુ.

ૐ

શ્રી ગાયત્રી આરાત્રિકમ્.

વન્દે ગાયત્રીં વન્દે ગાયત્રીં
આયન્ત ત્રાતા ત્વં ગાયન્તં ત્રાતા ત્વં નમામિ ચિરચ્છિતમ્
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૧

સત્તદ્દર્ગસ્તપતિ રવિમણ્ડલમધ્યે રવિમણ્ડલમધ્યે
તદધિષ્ઠાત્રી શક્તિસ્તદધિષ્ઠાત્રી શક્તિઃ સા ત્વં ગાયત્રી
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૨

સગસ્થિતિલયકર્ત્રીં ત્વમસિ હિ ચિન્માયા ત્વમસિ હિ ચિન્માયા
સત્યચિદાનંદમયી નિગમાગમરૂપા
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૩

જગદાશ્રયં વરણ્યં સૃષ્ટેરાધારઃ સૃષ્ટેરાધારઃ
ભર્ગઃ સાક્ષાદ્રૂપં ભર્ગઃ સાક્ષાદ્રૂપં કર્મદહનભૂતં
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૪

જ્ઞાન સ્વરૂપે દેવિ સ્વાનંદે વસસિ સ્વાનંદે વસસિ
દેવસ્ય ધીમહીતિ દેવસ્ય ધીમહીતિ ત્વમસિ જગજ્જનની
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૫

યોનો ધિય ઇતિબુદ્ધીઃ પ્રેરયતિ બુદ્ધીઃ પ્રેરયતિ બુદ્ધીઃ
ધીમહીતિ ધ્યાતા ધીમહીતિધ્યાતા મંત્રમયી શક્તીઃ
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૬

નિર્ગુણરૂપં ધાત્રી ગુણમયી જગદંબ ગુણમયી જગદંબ
હંસારૂઢે ભગવતિ હંસારૂઢે ભગવતિ ૐકારૈકભવે
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૭

સાયંકેશવરૂપે મધ્યે હરરૂપે મધ્યે હરરૂપે
પ્રાતર્બ્રહ્મસ્વરૂપે પ્રાતર્બ્રહ્મસ્વરૂપે વૃષગરૂડારૂઢે
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૮

હિરણ્મયં પાત્રં ત્વં સત્યે વિહિતાસ્યં સત્યે વિહિતાસ્યં
યોસાવાદિત્યે ઇતિ યોસાવાદિત્યે ઇતિ બ્રહ્મમયં રૂપં
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૯

વરેણ્યસ્ય સવિતુશ્ચિત્રાં સુમતિ ત્વાં ચિત્રાં સુમતિ ત્વાં
વિશ્વસાવિત્રીં વૃણેહં વિશ્વસાવિત્રીંવૃણેહં પીનાં શતધારામ્
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૧૦

વામસ્ય ઠાણુવો અદ્ભુત સા ત્વં ગોરૂપા
મંત્રાર્થમયિ દેવિ મંત્રાર્થમયિ દેવી જયકર્પૂરાંભે
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૧૧

ઇષ ત્વા ઊર્જે ત્વા જય અગ્નિમીડે જય અગ્નિમીડે
અગ્નઆયાહિ ત્વં અગ્નઆયાહિત્વં શન્નો દેવીતિ
જયદેવિ જયદેવિ૦ ૧૨

ત્વગુણગણને માતર્નનુ કોપિ હિ નેશ. નનુ કોપિ હિ નેશઃ
વિશ્વામિત્ર વશિષ્ઠૌ વિશ્વામિત્ર વશિષ્ઠૌ બ્રહ્મા કિમુ શેષઃ

જયદેવિ જયદેવિ૦ ૧૩

ત્વમસિ ત્વમસિ ત્વં પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ
અયમાત્માહં બ્રહ્મ અયમાત્માહં બ્રહ્મ સોહં સોહમિતિ

જયદેવિ જયદેવિ૦ ૧૪

અયિ કૃપયા પાહિ ત્વં તાત્રા ત્વં દેવિ તાત્રી ત્વં દેવિ
જયજયજય ચિદ્બિંબે જયજયજય ચિદ્બિંબે અમ્બ જનનહરણિ

જયદેવિ જયદેવિ ૦૧૫

જમ્બુગ્રામનિવાસી મહાશંકરશર્મા મહાશંકરશર્મા
પ્રજ્ઞાનંદતનૂજો બ્રહ્માનંદતનૂજો—દીપાવલી કર્તા

જયદેવિ જયદેવિ૦ ૧૬

પેટ્રન્સ.

રાવબહાદુર રામપ્રસાદ મગનલાલ મહેતા,
બી. એ. એલએલ. બી. ડે. આસિ. પોલીટીકલ એજન્ટ.
ગોધરા (રેવાકાંઠા)

રા. રા. ડાહ્યાભાઇ રેવાશંકર પાઠક બી. એ. એલએલ. બી.
સબ જજ ખેડા.

શેઠ દુર્ગાપ્રસાદ શંભુપ્રસાદ લશ્કરી મીલ એજન્ટ.

શેઠ જેસીંગભાઇ પરસોતમદાસ, શરાફ.

રા. રા. વે. શા. સં. ગણપતરામ ત્ર્યંબકરામ દવે, યાજ્ઞિક
ચિંતામણી.

રા. રા. જ્યોતિષોપાધ્યાય ગીરજાશંકર હરિશંકર, કાવ્યભૂષણ.

રા. રા. વે. શા. સં. બાળકૃષ્ણભાઇ પુરૂષોત્તમભાઇ પૌરાણીક.

શેઠ અંબાલ ગોરધનદાસ કાશીપારેખવાળા, શરાફ.

શેઠ તુલસીદાસ તેજપાળ.

રા. રા. મણીલાલ મગનલાલ મહેતા.

રા. રા. પોપટલાલ ભોગીલાલ વસા. કૉલ મરચન્ટ.

રા. રા. શિવપ્રસાદ બી. પંડીત (આબુજી.)

રાવસાહેબ મોહનલાલ બાપુલાલ રાવળ.

રા. રા. પંડીત શંકરપ્રસાદ મિશ્ર, વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ

રા. રા. જીવણરામ જેશંકર ભટ્ટ, બી. એ. એલ એલ. બી.

રા. રા. કનૈયાલાલ મગનલાલ જાની, ફાયર સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ.

રા. રા. મોહનલાલ છોટાલાલ ટંકશાળી.

॥ ૐ ॥

શ્રી શક્તિ સેવા સમાજ.

આ સંસ્થાનુ નામ ચાલુ થવા પુરતું "શક્તિ ઉપાસક મંડળ" એ નામથી જાહેર ખબરો બહાર પાડી શ્રી જગદંબાના પૂર્ણ ભક્તોની સેવામાં મુક્યુ હતું, અને તે ઉપરથી આશા બંધાય છે કે આ મંડળનુ એક મોટું સ્વરૂપ આવશે જેથી હવે પછી કાયમને માટે આ સંસ્થાનું નામ 'શ્રી શક્તિ સેવા સમાજ" એવું નામ રાખવામાં આવ્યુ છે.

આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ.

અખીલ ભારતવર્ષમાં અને તેમાં ઘણે ભાગે આપણા ગુજરાતમાં આપણા હિંદુ સનાતન ધર્મના ઘણા સંપ્રદાયો થઇ તેની અનેક શાખા ઉપશાખાઓ થયા છતાં નૈસર્ગિક રીતે આપણું હિંદુત્વ નષ્ટપ્રાય થતું જોવામાં આવે છે. જેથી આપણા આચાર-વીચારોની અધોગતી થવા સાથે ધર્મ સંપ્રદાયના નેતાઓની ઉપેક્ષાના અંગે નાસ્તિક અને વિરોધીઓનું પ્રબળ દીન પ્રતિદીન વૃદ્ધી પામતું જાય છે તે અટકે અને આપણને તેમજ આપણી ભવિષ્યની પ્રજાને આપણા સનાતન ધર્મનુ મુળતત્વ સમજવાને "આદ્ય શકિત મહા માયા" કે જેની પાછળ સમસ્ત વિશ્વના દરેક ધર્મની પ્રજા, મોહ પાશમાં વીંટાઇ નેત્ર મીચી ઝુકી રહી છે, તે વસ્તુ તત્વ શુ છે? અને તે કેવી રીતે સમજી શકાય, તે સંબંધી પ્રાચીન અર્વાચીન તત્વવેતાઓના વીચારોનું એકીકરણ કરી જનસમાજની સેવામાં મુકવાનો.

આ સંસ્થાનું ધ્યેય.

આપણા વૈદિક સિદ્ધાંતનો સાર કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાન ત્રણ દર્શનમાં મુખ્ય છે. અને તે ત્રણ વિષયો લઇને આપણા પૂર્વાચાર્યો આત્મતત્વનું ભાન થવા માટે દર્શનગ્રંથોદ્વારા તત્વ જ્ઞાનનુ યથાર્થ નિરૂપણ કરી ચુકયા છે, પણ તેના પઠન પાઠનના અભાવે તે તત્વ જ્ઞાનના આચાર્યપ્રણીત મૂળ વિચારો બાજુ ઉપર રહી કલ્પિત વિચારોનો ખીચડો થવાથી દુનિયાને સત્યાસત્યની સીમાજ જણાતી નથી. આપણા શાસ્ત્ર સિદ્ધાંત પ્રમાણે જ્ઞાન વિના મુકતી નથી અને વેદવિહિત કર્મ કર્યા વિના મલીન અંતઃકરણમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થતો નથી, એટલે ઉભય ભ્રષ્ટ થયા છીએ તે નિર્વિવાદ છે. વળી આ કળી પ્રભાવને લીધે વેદ વિહિત શ્રૌત સ્માર્ત કર્મ બીલકુલ લુપ્ત થયાં છે, આપણે અનુભવથી જોઇ શકીએ છીએ. એટલે જ્ઞાન ભૂમિકાના અભાવે મુકિતનો માર્ગ રહેતોજ નથી. તો હવે જ્ઞાન ભૂમિકાનું બીજું સાધન ઉપાસના સીવાય છેજ નહી જેમાં ભક્તિનો અંતર્ગત સમાવેશ છે. ઉપાસના અને ભક્તિનો પરસ્પર નિત્ય સાક્ષાત્કાર થવા માટે સુલભ રીતે પરાશકિતની ઉપાસનાના ઘણા પ્રકારો અને તે સબંધી ઘણા નાના મોટા ગ્રંથો લખાઇ ગયા છે, અને સ્થળે સ્થળે તેનો કંઇક પ્રચાર જોઇ શકીએ છીએ જેથી તત્વજ્ઞ પુરૂષોદ્વારા શક્તિતત્વના જ્ઞાનનું ભાન થવાથી જીવ બ્રહ્મૈકયતા અનુભવમાં આવી શકે તે.

આ સંસ્થાનું કર્તવ્ય.

આપણા ભારતવર્ષમાં પ્રાચીન પરનાળીકા પ્રમાણે પઠણ

પાઠણ ઉપદેશ વીગેરે માટે દ્રવ્ય સંપત્તિની જરૂર પાછી હતી અને કાર્ય સારાં સ્તુત્ય ઐતિહાસીકમાં લેખાય તેવાં થયેલાં છે, પણ આધુનિક સ્થીતિ તેથી વીપરીત છે. તે એટલે સુધી કે દ્રવ્ય સીવાય યતકિંચિત પણ વ્યવહાર ચાલતો નથી તો દ્રવ્યની સહાનુભુતી થયેથી શક્તિ તત્વજ્ઞાનના તથા ઉપાસનાના પ્રકારો સરળતાથી સમજી શકાય તેવા પ્રાચીન અર્વાચિન ગ્રંથોનો શોધ કરી કરાવી તેમાંથી ઉત્તમોત્તમ વિષય સંબંધી માસિક-પત્રો તથા નાનાં મોટાં ચોપાનીયાં તથા જરૂર પુરતાં છાપાં વીગેરે દ્વારા તેમજ સારા વિદ્વાનો દ્વારા ભાષણો તથા કથાનાં પ્રવચનો કરાવી શક્તિ જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરવાનું.

આ સંસ્થાના નિયમો.

૧. જે સજ્જનને આ શક્તિ સેવા સમાજના ઉદ્દેશો માન્ય હોય અને આદ્યશક્તિ ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ હોય તે વ્યવસ્થાપક કમિટિની પરવાનગીથી આ સમાજના સભાસદ થઇ શકશે.

૨ કોઇ પણ સાધુ સંન્યાસી સભાસદ પાસેથી વાર્ષિક લવાજમ લેવામાં આવશે નહી.

૩. ઉપર કલમ ૨ માં જણાવ્યા સીવાયના સભાસદો માટે વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૧) રાખવામાં આવ્યો છે.

૪ જીવનપર્યંતના સભાસદ થવાનું લવાજમ રૂ. ૨૫) ઠરાવવામાં આવ્યા છે.

૫. જે કોઇ સજ્જન આ સમાજના ઉદ્દેશોને પોષવા રૂ. ૧૦૧) તથા તેથી વધારે આપશે તેઓને સહાયક તરીકે ગણવામા આવશે.

સભા.

૬. વર્ષમાં એક વાર આ સમાજની સામાન્ય સભા બોલાવવામાં આવશે.

૭. જ્યારે જ્યારે સમાજના કોઈ આવશ્યક કામસર જરૂર જણાય ત્યારે સમાજના સભાસદોની ખાસ સભા મંત્રીએ બોલાવશે.

૮. સમાજની ખાસ તથા સામાન્ય સભામાં દરેક સભાસદને મત આપવાનો હક છે પણ દરેક સભાસદનો એક મત ગણાશે.

૯. આવી ખાસ તથા સામાન્ય સભામાં ઓછામાં ઓછા ૫ સભાસદો હાજર થયેથી સભાનુ કામ શરૂ કરવામાં આવશે.

વ્યવસ્થાપક મંડળ.

૧૦. આ સંસ્થાનું વર્ષ દર-વરસની કારતીકી પૂર્ણીમાથી બીજા વર્ષની કારતીકી પૂર્ણીમા સુધી ગણવામાં આવશે.

૧૧. સંસ્થાની સઘળી વ્યવસ્થા વખતો વખત નીમાયેલું વ્યવસ્થાપક મંડળ કરશે.

૧૨. વ્યવસ્થાપક મંડળ ૨૫ સભાસદનુ એક વર્ષ માટે નીમવામાં આવશે જેમાં ૫ મેમ્બરો સામાન્ય સભાના લેવામા આવસે તથા ૨૦ સહાયક તથા જીવનપર્યંતના મેમ્બરોમાંથી ચુંટી કાઢવામાં આવશે.

૧૩. વ્યવસ્થાપક મંડળ પોતાના મંડળ પૈકી એક અથવા વધુ મંત્રી તથા જરૂર જણાય તો ખજાનચી જુદો નીમશે, તથા આ સંસ્થાના ઉદ્દેશના પોષક કોઇ યોગ્ય પુરૂષને પ્રમુખ નીમવામાં આવશે. પ્રમુખ વ્યવસ્થાપક મંડળના હોદ્દાની રૂઇએ ચેરમેન ગણાશે. સદરહુ સભામાં હીસાબ તપાસ નારની નીમણુક એક વર્ષ માટે કરવામાં આવશે.

૧૪. સંસ્થાને વ્યવસ્થિત ચાલુ રાખવા વ્યવસ્થાપક મંડળ જુદા જુદા કાર્ય કરનારની નીમણુક કરશે.

૧૫. વ્યવસ્થાપક મંડળની મીટીંગ મંત્રી વખતો વખત બોલા વશે, અને પાંચ સભાસદો હાજર થયેથી કોરમ ગણાશે.

૧૬. વ્યવસ્થાપક મંડળ સમયે સમયે સંસ્થાના દરેક કાર્યની વ્યવસ્થા ઉપર પુરતી દેખરેખ રાખી સંસ્થાના કોઈ પણ કાર્યમાં થતી ગેરવ્યવસ્થા દુર કરવા અને સંસ્થા નીયમ પૂર્વક વ્યવસ્થિત રીતે ચાલુ રાખવા પ્રયત્ન કરશે. વ્યવ-સ્થાપક મંડળ દર વર્ષનો હીસાબ તેયાર કરી નીમાએલા હીસાબ તપાસનાર પાસે તપાસાવીને દર વર્ષની સામાન્ય સભામાં રજુ કરશે, અને બીજા વર્ષના ખર્ચ સારૂ બજેટ તયાર કરી તે પણ રજુ કરશે; અને સભા પાસેથી તે હીસાબ તથા બજેટ મંજુર કરાવશે.

૧૭. સંસ્થાની માલ મીલકત અને દરેક વ્યવસ્થાનો નિયમિત હિસાબ રાખવા વ્યવસ્થાપક મંડળ અમુક ચોપડાઓ તૈયાર કરી પદ્ધતિસર હીસાબ રાખવા ગોઠવણ કરશે.

૧૮. આ સંસ્થાના સભાસદોની પહેલી સભામાં આ સંસ્થાને માટે ઓછામાં ઓછા બે ટ્રસ્ટી નીમવામાં આવશે, અને જ્યાં સુધી સભાસદોની સામાન્ય અથવા ખાસ સભાથી તે નીમણુંકમાં ફેરફાર ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી આ સંસ્થાનું તમામ ભંડોળ, ફંડ અને મીલકત એ બે ટ્રસ્ટીઓના સંયુક્ત નામ ઉપર રહેશે, પણ આ સંસ્થાના સામાન્ય અથવા ખાસ સભામાં વખતો વખત નક્કી કરવામાં આવે તેવે ઠેકાણે અને તેવી જામીનગીરીમાં આ ફંડ તથા ભંડોળ રોકવામાં આવશે.

૧૯. ખજાનચીના હસ્તક ઓછામાં ઓછી પાંચસો રૂપીઓ સુધીની રકમો રહેશે તેથી વધારે રકમ તેમના હાથમાં જમે થયે ટ્રસ્ટીઓને સ્વાધીન કરવી પડશે.

૨૦. ઉપર જણાવેલ નીયમોમાં કંઇ સુધારો વધારો કરવા યોગ્ય જણાય તો સર્વ સભાસદોની સામાન્ય અથવા ખાસ સભાને તેમ કરવાનો હક છે.

કાર્યવાહક મંડળ.

પ્રમુખ:

રાવબહાદુર રામપ્રસાદ મગનલાલ મહેતા,
બી. એ. એલએલ. બી. ડે. આસી. પોલી. એજન્ટ,
ગોધરા (રેવાકાંઠા).

ઉપપ્રમુખ:

રા. રા. હરિભાઈ દેવાશંકર પાઠક, બી. એ. એલએલ. બી.
સબ જજ ખેડા

શેઠ તુલસીદાસ તેજપાળ.

રા. રા. વે. શા. સં. બાળકૃષ્ણ પુરુષોત્તમભાઈ પૌરાણીક.

આચાર્ય:

રા. રા. વે. શા. સં. ગણપતરામ ત્ર્યંબકરામ યાજ્ઞિક ચિંતામણી

ટ્રસ્ટીઓ:

જોશી ગીરજાશંકર હરીશંકર, જ્યોતિષોપાધ્યાય કાવ્યભૂષણ.
શેઠ જેસીંગભાઈ પરસોતમદાસ.
રા. રા. પોપટલાલ ભોગીલાલ વસા.

ઑડીટર:

રાવસાહેબ મોહનલાલ બાપુલાલ રાવળ.

મંત્રીઓ:

રા. રા. રમણલાલ ગાંડાભાઇ પાઠક, બી. એ.
રા. રા. જયંતીલાલ માણેકલાલ મહેતા.
રા. રા. નટવરલાલ ચુનીલાલ પાઠક.

સભ્યો:

રા. રા. હરીપ્રસાદ બાપાલાલ વ્યાસ.
રા. રા. કેશવલાલ કુરણાશંકર પાઠક.
રા. રા. દેવશંકર મોતીલાલ વ્યાસ.
રા. રા. છોટાલાલ હીરાલાલ બારભૈયા, બી. એ.
ડૉ. ઠાકોરપ્રસાદ એન. ભટ, એલ. સી. પી. એન્ડ એસ.
રા. રા. જયકૃષ્ણ હરીકૃષ્ણ પુરાણી (સ્નાતક).
રા. રા. રામશંકર લલ્લુભાઈ મહેતા.
રા. રા. નાનાલાલ રેવાશંકર ત્રીવેદી.
રા. રા. પ્રાણલાલ રેવાશંકર પાઠક.
રા. રા. સાકરલાલ માણેકલાલ શાહ.
રા. રા. જીવણલાલ જટાશંકર શુકલ.

॥ श्री ॥

चितिः स्वतंत्रा विश्वस्य हेतु रिति शक्ति सूत्रम्

શાક્ત સિદ્ધાંતાનુસાર શિવાદિક્ષિતિ પર્યંત સમસ્ત તત્વયુક્ત જગતની મૂળ કારણભૂત ચૈતન્યરૂપ ભગવતી ત્રિગુણાત્મિકા માહા-માયા સ્વતંત્ર છે તેને—

॥ निर्धूत निखिलध्वांते नित्य मुक्ते परात्परे ॥
॥ अखण्ड ब्रह्मविद्यायै चित्सदानंद रूपिणि ॥
॥ अनुसंदध्महे नित्यं वयं त्वां हृदयाम्बुजे ॥
इति शक्तितत्वविमर्शिन्याम् ॥

સમસ્ત પ્રકારના અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને તેજોમય જ્ઞાનના પ્રકાશથી દૂર કરનારી અને ત્રિકાલાબાધ્ય નિત્ય મુક્ત સ્વરૂપથી રહેનારી કલ્પિત આકાશાદિ વિશ્વના પ્રપંચજાળને નાશ કરવામાં સમર્થ અને અનિર્વાચ્ય પરમાનંદરૂપ અને પરથી પણ પર એવી ચિદ્ સદ્ અને આનંદરૂપ ભગવતી પરાત્માને અખંડ બ્રહ્મવિદ્યા-પ્રાપ્તિ માટે નિરંતર હૃદયકમળમાં હમેશ ધ્યાન ધરીયે છીયે.

ઉપરોક્ત માહામાયા ભગવતીની સગુણ ભાવનાયુક્ત ઉપાસનામાં આરૂઢ થવા માયા પ્રપંચમય મલ વિક્ષેપકષા આદિ વિકારોથી કલુષિત થયેલા અંતઃકરણની શ્રી ગુરૂમુખેથી આમ્ના પરંપરાના ઉત્તરોત્તર અભ્યાસક્રમના બળથી શુદ્ધ દર્પણ માફક સ્વચ્છતા થયા બાદ અંતર્મુખ તાદાત્મ્ય સંબંધરૂપ અખંડ વૃત્તિ પ્રવાહનું અનુસંધાન નિત્ય સ્થિર કરવું નિઃશ્રેયસ્ માર્ગ છે
